

Koldingbogen

ÅRSTAL:	1991
FORFATTER:	Keld Bøllund
TITEL:	Vælske gavle og en kongelig bygningsinspektør i Kolding.
KORT RESUME:	Arkitekt L.A. Winstrup, i Kolding fra 1860, og hans arbejder: Kolding Rådhus, Laane- og Diskontokassen, Døtreskolen m.m.

Vælske gavle og en kongelig bygningsinspektør i Kolding

Af Keld Bøllund

Tidligere – for omkring 100 år siden – fandtes der adskillige vælske gavle i Kolding. Nu er der kun få tilbage, f.eks. den i Adelgade nr. 10. Vælske gavle vil sige gavle, hvis stilistiske udformning har sin oprindelse i det sydlige, let mystiske udland. Når Oehlenschläger og Ploug taler om »al Vælsklands nattergale«, kommer de fra lande som Tyskland, Frankrig, Østrig eller Norditalien. Ordet vælsk er nemlig ikke særlig præcist – sprogligt må det nærmest oversættes ved keltisk/romansk og er i øvrigt beslægtet med ordet kaudervælsk. Hvorom alting er, »vælske gavle« var et tilbagevendende europæisk modefænomen, der karakteriseredes ved svungne kamme og udsmykninger i klassiske stilarter. Selv om man i forrige århundredes romantik søgte sine nationale rødder, regnede man sig også selvbevidst som den klassiske kulturs arvtagere, og århundredet prægedes da også af efterligninger og blandinger af de klassiske stilarter og ingredienser herfra. Nygotik kan siges at have været særlig populær 1835-70, nyrenæssance 1855-1900; men hele perioden igennem fandt de sælsomste »forvirringer« sted.

Vælske gavle fandtes dengang overalt i landet, men i Kolding og på Koldings vesteregner dukkede de første op næsten et helt årti før moden slog almindeligt igennem. Allerede i 1860-61 forsynede Peder Holten Hansens Estrup Hovedgård ved Vejen med nyrenæssancegavle, og det til trods for at hans bygninger almindeligvis synes inspirerede af C.F.Hansens klassicisme. Og da han i 1874 atter forsøgte sig i genren ved ombygningen af sit eget hus, Johnsgårdsvej 13 i Gødsvang, var den forlængst slået igennem i Sydvestjylland, navnlig

i Esbjerg, Ribe og på Fanø. Måske banede her den stærke lokale baroktradition vejen for den ny renæssancebølge. Muligvis har de som oftest søfarende bygherrers kendskab til borgerhuse i f.eks. Hamburg eller Bremen spillet ind. Men højst sandsynligt fik arkitekten Lauritz Albert Winstrup (1815-89) en afgørende indflydelse på udbredelsen af den ny byggemode, da han for bomuldsfabrikant Balthasar Giørtz i 1864 i Ribe opførte et pragtpalæ i såkaldt Chr.IV-stil eller Rosenborgstil, som de mere populære betegnelser lyder. Bygningen huser idag Ribe Kunstmuseum og ligger i Sct. Nicolaj Gade nr. 10.

Helt ovre mod øst var Kolding i mellemtiden blevet hjemsted for det nyoprettede Bygningsinspektorat for Nørrejylland og hertugdømmet Slesvig, og allerede den 11. april 1860 – altså før Estrup Hovedgårds ombygning – var den daværende Stadtbaumeister i Flensburg, L.A.Winstrup, blevet udnævnt til kgl. bygningsinspektør. Winstrup, der havde prøvet at være i både maler- og murerlære og også som kunstmaler havde udstillet på Charlottenborg i 1849, slog sig ned på byens fashionable ny hovedstrøg i Jernbanegade nr. 28, hvor nu »Legarth Radio« og Lynggaard og Mortensens ejendomsfirma har til huse. Fra sit hjem og sin tegnestue øverst oppe satte han med vældig energi sine spor fra Århus i nord til Eckernförde i syd, fra Fredericia i øst til Ribe og Tønder i vest og ikke mindst i Kolding. Winstrup regnes ikke af alle for en stor arkitekt. Fagfællerne i Weilbachs Kunstnerleksikon påstår ligeud, at han var svag, når han forsøgte at arbejde stilrent. Men hans arbejder er ikke ligegyldige, de er

Gavlen i Adelgade nr. 10 påsattes i forbindelse med indretningen af butik i 1873. Tegningen til huset og arbejdet udførtes af C.F.Holm. Foto ca. 1900.

tværtimod fuldgyldige eksempler på den rådvildhed, der prægede arkitekterne i sidste halvdel af forrige århundrede.

Winstrups produktion var særdeles omfattende og vidner alene ved sit omfang om samtidens interesse for hans arbejder. Det genspejles også i forløbet af hans karriere. Han var bl.a. lærer ved Kunstakademiets 1.

og 2. Bygningsskole, titulær professor og æresmedlem af Akademiet, stadsbygmester i Flensburg 1851-60, kgl. bygningsinspektør fra 1860 til sin død. Samtidig var han Finansministeriets tilsynsførende med toldvæsenets og skovbrugets bygninger i hertugdømmet Slesvig og konsulent for Kirkevisitatoriet i Flensburg. Selve produktionen spændte over alle en bygnings-

arkitekts arbejdsfelter fra nyopførelser over ombygninger og restaureringer til dekorative og litterære arbejder. Men generelt prægedes den af markante bygninger som kirker, rådhus, toldkamre, pengeinstitutter og skoler. Blandt de dekorative arbejder finder man soklen og jerngitteret til Olaf Ryes mindesmærke og triumfbuen for general Bülow's buste i Fredericia. Sammen med den flensborgske billedhugger Klewing skabte han ca. 60 større eller mindre sønderjyske mindesmærker for de faldne i treårskrigen. Også møbler, bogbind og tegninger til festfyrværkerier blev det til – og sølvtøj, f.eks. det sølvhorn, Peder Hiort-Lorenzen modtog på Skamlingsbanken i 1843.

Drikkehornet er et interessant tidligt eksempel på Winstrups forkærlighed for at tilpasse de nyeste strømninger til de allerede eksisterende. Han, der som lærling og senere konduktør hos G. F. Hetsch (1788-1864) ellers var opdraget i den fremherskende nyklassicistiske tradition, benytter sig her af en middelalderlig form kombineret med en antik ciselering og antikke figurer og bogstaver. I Flensburg fik han rig lejlighed til at dyrke denne lidenskab.

Hovedparten af hans opgaver bestod i at ombygge f.eks. gamle købmandsgårde til en ny tids krav og funktioner. Flensburgerne påstår, at han derved undgik at pådrage sig eftertidens vrede som den, der indledte den ødelæggelse af det gamle bybillede, som almindeligvis tilskrives tiden op mod århundredskiftet. Idag ville man med vor tids store interesse for bevaring og fornyelse af den gamle bykerne have gjort det samme som Winstrup!

Hans hovedværk i Flensburg var omdannelsen af Fedder Mommsens gård på østsiden af Holmen til et samlet sæde for hertugdømmet Slesvigs administration, justitsvæsen og stænderrepræsentation. Flensburg var jo blevet hovedstad efter treårskrigen. Han fik et repræsentativt kompleks ud af Mommsens gård, men ved at ændre på etage- og ruminddelingen afskar han sig fra at udnytte den middelalderlige gotiske

gårds muligheder, ligesom han heller ikke forstod gårdspladsens betydning som det forbindende led i en harmonisk helhed. Resultatet blev et noget ubehjælpeligt stykke senklassicistisk »murermesterhåndværk«, men repræsenterede trods alt med de svage undertoner af italiensk renæssance et forsøg på at skabe nye veje. Forøvrigt udgjorde vestgavlen af kompleksets søndre gavlnus formentlig det tidligste eksempel på den type gavle, han introducerede oppe i det sydlige

Kgl. bygningsinspektør, professor, justitsråd Laurits Albert Winstrup. Født i København 1815, død i Kolding 1889. (Foto fra 1881 af J.J. Caprani)

Nørrejylland. Også de dristige buegange og rundbuede vinduer, vi i Kolding kender fra både Rådhuset og Den Danske Banks bygning i Jernbanegade, opr. Kolding Låne- og Diskontokasse, fandtes i hans arbejder hernede, ikke mindst i Den danske Latin- og Realskole, som han ombyggede og udvidede i en slags fri gotik med klassiske elementer. At han – foruden kirken i Jels og Ødis – også byggede seminarier i både Eckernförde og Tønder skal nærmest nævnes for en ordens skyld. Det *var* en af tidens fremmeste arkitekter, der kom til Kolding som bygningsinspektør.

Enhver koldingborger må have noget til overs for Winstrup for den forkærlighed, han nærede for Koldinghus og for den ildhu, hvormed han forsøgte at bevare ruinen af den gamle kongeborg. Winstrups nationalromantik fornægtede sig ikke. Hans sælsomme blanding af det nordisk middelalderlige og det sydligt eksotiske var forresten blevet betegnet som »Den Danske Stilart« dernede syd for den nuværende grænse.

Kolding Rådhus er kendt af alle. Det hører hjemme blandt Winstrups mest markante arbejder. Det blev bygget 1873-75 og var oprindeligt et pragteksempel på, hvad stilblandingen kunne føre til, men med eftertryk på den italienske renaissance. Den åbne loggia's tre rundbuer er et originalt Winstrup-træk, som overlevede Ernst Petersens ombygning i 1923-24. Der *havde* nu også været udbredt utilfredshed med Winstrups rådhus, men kritik havde han alle dage måttet leve med. F.eks. fik også Laane- og Diskontokassens bygning (Jernbanegade 22) en ublid medfart i Kolding Folkeblad den 20. februar 1886. Der var for lidt for øjet, den korte facade og dens kedelige udførelse var helt ude af proportion med den store og yderst kostbare(!) ejendom (grunden er jo lang og smal). Nu kunne stueetagen (med rundbuerne) gå an, men ikke sammenblandingen af faxemarmor i soklen og cementpuds i portalen. Førstesalen derimod var flad og fuldstændig stilløs! Nu var Winstrup også højremand og i forvejen lidt på kant med Folkebladet. Det omtalte

Jernbanegade 22, nu Den Danske Bank, oprindeligt Kolding Laane- og Diskontokasse.

ikke engang hans dødsfald i 1889, men havde selvfølgelig heller ikke fået bestilling på en dødsannonce!

En lignende kritik rettedes mod hans toldkammerbygning, der også var fra 1885. Her var atter sparet for meget. Den repræsenterede ikke nok, men var med sine enkle linier, sin attika med indskrift og sine let buede vinduer med markante indfatninger et fint eksempel på Winstrups mindre, offentlige bygninger. Dengang sammenlignede man det med mejeribygningen

Toldkammerbygning på havnen opført 1886. Foto fra 1916.

Døtreskolen i Katrinegade. Foto af M.A. Caprani fra 1893.

på en jævnt stor gård, underforstået at bygningsinspektøren ikke var bedre end en landsbymurermester. Tilsyneladende var Winstrup ikke monumental nok for samtiden; selv om hans værker lagde op til det, var de i den henseende ikke konsekvente nok. Det hænger vel dels sammen med, at Winstrups hovedinteresse var at lege med de forskellige elementer, dels at han aldrig kunne frigøre sig for den ikke særligt tunge italienske renæssance. Men derfor kan man da ikke hævde, at f.eks. Løveapotekets gamle bygning på Axeltorvet ikke er pompøs nok.

Tydeligst kom Winstrups arkitektoniske program vel til udtryk i den interesse, han nærede for kirken og dens bygninger. Her var den middelalderlige nationale arv jo gået i den sydlige eksotiske kulturs tjeneste. Selv byggede han ikke så få kirker. Foruden de allerede nævnte opførte han i 1862 Tyrstrup kirke, hvorved den oprindelige rene romanske kirke mærkeligt nok forsvandt. Han restaurerede kirkerne i Skodborg, Hjarup, Sdr.Stenderup, Vejstrup og Skærup. Han byggede kirkerne i Filskov, Blåhøj, Obbekær og Dalby, hvor han bevarede det oprindelige tårns underste del

i munkesten. I Kolding stod han for den håndfaste restaurering af Sct.Nicolai i 1885-86.

Byggeopgaver var der i det hele taget nok af i denne periode, hvor industrialiseringen var ved at melde sig, og hvor tilvandringen fra Sønderjylland satte yderligere skub i befolkningstilvæksten. Skoler blev nødvendige, bl.a. Døtreskolen i Kolding, Katrinegade 11. Også her demonstrerede Winstrup atter sin lidenskab for den italienske renæssance, passende garneret med andre elementer.

Der er grund til at hæfte sig ved Døtreskolen, for kilderne giver ofte modstridende oplysninger om, hvem arkitekten egentlig var. Mange peger på Carl Frederik Holm (1822-92), den kendte tømrermester og vurderingsmand, som varetog hele bygningskorrespondancen. Problemet gælder for øvrigt også mange af de almindelige borgerhuse i Kolding og har sin rod i, at Winstrup og Holm arbejdede meget snævert sammen. C.F.Holm var dels en hyppigt benyttet håndværksmester, kendt bl.a. for Sct.Nicolai Kirkes spir, dels optrådte han som konduktør for Winstrup. Problemet har en parallel i Århus, hvor Winstrup og den senere

Gavlhus på hjørnet af Jernbanegade og Fredericiagade, hvor nu biblioteket ligger. Man ved ikke, hvem der byggede de to huse med vælske gavle, men man ikke genboen C. F. Holm er en nærliggende mulighed? Foto fra 1918.

bygningsinspektør V. Th. Walther begge tilskrives æren for toldkammeret 1868-69, der lå lige over for Kalundborg-færgens leje. Meget tyder på, at Holm optrådte som Winstrups højre hånd, og i hvert fald tegnede han »firmaet« i de senere år, hvor Winstrup var næsten totalt lammet af gigt. Han konstitueredes da også som bygningsinspektør ved Winstrups død. Holm boede

forøvrigt i stuen i samme ejendom. Han havde købt den i 1875 og drev herfra bygmestervirksomhed. Han var også sin egen arkitekt og konkurrerede med andre ord med Winstrup. Til sidst var animositeten mellem dem blevet så stærk, at enkefru Winstrup afslog at udlevere bygningsinspektoratets arkiv til Holm! Hun sendte tegningerne til Kunstakademiets Bibliotek,

Den nu forsvundne ejendom i Kolding, Rendebanen 12.

hvorfra de senere tilgik Rigsarkivet. Siden er de fordelt på landsarkivernes tegningssamlinger.

Den lokale arkitekt C.F.Holm benyttede sig i høj grad af tidens moderne formsprog, bl.a. i udførelsen af de vælske gavle, vi kender i Kolding. Men det var Winstrup, der lancerede moden i Sydjylland længe før, den vandt indpas andre steder i landet. Det var sandsynligvis også Winstrup, der satte normen for og angav linien i de lokale arkitekters arbejde – også C.F.Holms. Blot har det beklageligvis ikke været muligt at fastslå, hvor direkte han var involveret i udformningen af de vælske gavle.

Litteratur

Ploug, Carl: Digte I. 1901.

Schmidt, August F.: Kolding Raadhus bygmester i hans: Fra Koldingegnen, bd. 1. 1956.

Søndergaard, Steffen M.: Peder Holden Hansens huse og nogle af hans kollegers. 1986.

Weilbachs Kunstnerleksikon. 3. udg. 1947-1952.

Købmand C. S. Borchs ejendom Helligkorsgade nr. 14. En nytilføjet kvist og gavl ses på dette blåttryk fra 1910. Det er ikke muligt at sige, om det er C. F. Holms eller Winstrups tegning.

